

УДК 94 (439) "1920/1939": 261.7

ЦЕРКОВНА ПОЛІТИКА В УГОРЩИНІ В ПІСЛЯТРИАНОНСЬКИЙ ПЕРІОД

Сопо А. Ю. (Ужгород)

В статті визначено основні напрямки церковної політики Угорщини в період між двома світовими війнами. Висвітлено головні аспекти державно-церковних відносин: правового регулювання статусу церков, матеріальної підтримки конфесій, ролі церкви в системі освіти, досвід вирішення церковних питань на міждержавному рівні. Проаналізовано роль церковної політики Угорщини в процесі ревізії Трианонської угоди 1920 року, зокрема під час падіння Карпатської України в 1939 році.

Ключові слова: держава, церква, державно-церковні відносини, конкордат, конфесії, монархія, Угорщина.

Внаслідок реституції, що відбулась в Угорщині після революційних подій 1918 – 1919 рр. та приходу до влади адмірала Міклоша Горті, церква знову дістала своє раніше націоналізоване майно, у швидкому темпі йшло відновлення церковних шкіл та обов'язкового вивчення закону божого, поновлення правового становища конфесій країни. Внаслідок цього церква стала захищеною у співробітництві з новою владою і підтримувала її. Створюючи вигідну для церков законодавчу базу, звільняючи їх від багатьох податків і надаючи їм цілий ряд різноманітних пільг, держава заклала основи майбутнього добробуту традиційних конфесій Угорщини.

В свою чергу, державі також потрібна була підтримка з боку церков, особливо до бетлеївської консолідації країни і, взагалі, упродовж усього періоду, який ми розглядаємо [22, с.110-111]. Після Першої світової війни для переможеної країни в оточенні фактично недоброзичливих держав чи не єдиною дипломатичною альтернативою виявився Ватикан. На основі цього представники церкви та світської влади виявили свої наміри до взаємної співпраці вже на самому початку правління адмірала М. Горті.

Після відновлення в 1920 році юридичної незалежності в Угорщині відносини держави і церкви в міжвоєнний період по суті залишилися в формі координаційної системи прийнятих за законом та визнаних законними віросповідань, яка остаточно сформувалася протягом XIX століття і була закріплена XLIII законом 1895 року про свободу віросповідання [14, с.147-158].

Дана система передбачала поділ конфесій країни за своїм юридичним статусом на прийняті за законом, до яких належали католицька церква латинського, грецького та вірменського обрядів, євангелічна реформатська, лютеранська (аугсбурзького віросповідання), православна сербська та православна румунська, унітарська церква та єврейська конфесія; на визнані законними (іслам і баптизм) та не визнані віросповідання або секти.

Прийняті та визнані конфесії визначалися як такі, що являли собою публічно-правові товариства, тобто були юридичними особами і могли

виступати як суб'єкти права. На основі цього вони мали передбачені законодавством країни певні права та обов'язки і навіть підтримувалися державою матеріально, хоча і не в однаковій мірі. Держава, в першу чергу, забезпечувала платню і пенсію священикам, викладачам закону божого, педагогам конфесійних шкіл, давала кошти на витрати новостворених церковних установ. В правовому відношенні держава брала подібні конфесії під свій захист, забезпечувала свободу культу, визнавала їхній внутрішній устрій та самоврядування.

Найбільшу підтримку держава надавала конфесіям із статусом прийнятих за законом, зокрема, офіційно брала на себе сплату всіх церковних і шкільних видатків. Законодавство проголошувало цілковиту рівноправність прийнятих віросповідань. Однак, реально переважна увага приділялась римо-католицькій конфесії, як найбільшій і в минулому державній.

З року в рік відбувається збільшення державної допомоги католицькій церкві. Держава брала на себе значну частину тих витрат, які несли єпископства і тим самим полегшувала їх становище. Матеріальні проблеми римо-католицької конфесії вирішувались навіть дипломатичним шляхом, наприклад, при зміні кордонів діоцезів. Саме серед католицьких прелатів були великі землевласники, які належали до великої земельної аристократії, що в значній мірі управляла країною. З політичних міркувань, шукаючи підтримку в нижчому духовництві, держава правовими та фінансовими засобами підтримувала і, де це було потрібно, розбудовувала силою права систему його прибутків, яка збереглася ще з часів середньовіччя. Так, протягом міжвоєнного періоду прибутки священиків склалися з грошових надходжень від доходів земельних володінь та з пожертвувань віруючих. Віруючі також продовжували сплачувати різноманітні церковні податки [27, с.57].

На відміну від цього визнані законними віросповідання не одержували такої великої матеріальної підтримки від держави. Вони, як і прийняті конфесії, мали право накопичувати майно: нерухомість – з певними застереженнями.

а рухоме – без будь-яких обмежень. Так, незважаючи на те, що в Угорщині була проведена земельна реформа, загалом у володінні церкви в 20 – 30-ті роки залишилися величезні земельні ресурси, які давали високий прибуток. Поряд з цим, джерелом матеріальних надходжень конфесій були різноманітні фінансові операції і капіталовкладення в багатьох підприємствах Угорщини, що в принципі заохочувалося урядом. Крім цього, прийняті та визнані віросповідання отримували від держави ряд податкових пільг [28, с.14].

Віросповідання із юридичним статусом не визнаних законними існували тільки завдяки широкому змісту 1 XLIII закону 1895 року про свободу віросповідання. Вони не були юридичними особами і, як такі, не могли вступати у стосунки з державою. Відповідно цьому віросповідання з подібним статусом взагалі не отримували державної підтримки і підпадали під дію загального законодавства [14].

Протягом періоду спостерігається значна присутність конфесій на всіх рівнях системи освіти Угорщини: від дошкільних навчальних до вищих учбових закладів. Після революційних потрясінь 1918 – 1919 років держава приділяла велику увагу тому, щоб конфесії мали великий вплив на освіту і виховання підростаючого покоління. Метою навчальних закладів на законодавчому рівні було проголошено виховання учнів в релігійному, моральному і національному дусі, що підкреслювало тотожність інтересів держави і церкви в галузі освіти. Цю позицію повністю поділяв і міністр у справах релігії й освіти граф Куно Клебелсберг, який здійснював великий вплив на політику уряду в даній сфері [23, с.289]. Крім законодавчої підтримки конфесій, держава спрямовувала величезні кошти на конфесійні навчальні заклади і під кінець періоду несла вже більшу частину витрат по їх утриманню, будівництву нових церковних шкіл і квартир для вчителів, по виплатам заробітної платні педагогам та їхнього пенсійного забезпечення. Грошова сума підтримки церковних навчальних закладів, що з року в рік зростала, в кінці 20-х років вже перевищувала бюджет всієї світської державної освіти. Більшість шкіл Угорщини були конфесійними, серед яких більша частина належала римокатолицькій церкві [25, с.27].

Згідно ряду законів, окремим предметом в навчальних закладах країни викладали закон божий і пов'язані з цим питання постійно обговорювалися на єпископських конференціях. Навіть тут церква бажала домогтися, щоб держава утримувала викладачів закону божого, поряд із збільшенням годин викладання. Питанню релігійного виховання приділяв увагу і Ватикан. В конкордатах, що укладалися в міжвоєнний період, Святий Престол піклувався про введення в навчальні плани закону божого і про права цер-

ковних органів призначати відповідних викладачів. Державі в цих документах відводилася роль наглядача. Однак католицьке духовництво намагалось, приділяючи значну увагу упорядкуванню фінансового забезпечення відповідних кадрів, створити посади викладачів закону божого і в державних навчальних закладах. Так, сфера освіти і виховання в Угорщині залишалася спільним об'єктом інтересів церкви і світської влади [25, с.27].

Але, не дивлячись на таку, здавалося б, повну гармонію у стосунках між державою та церквою в Угорщині, в деяких питаннях їх інтереси не співпадали. Так, наприклад, у відносинах світської влади країни та римокатолицької конфесії спостерігається розходження намірів стосовно права головного патронату. Нове правління намагалось зберегти за собою це давнє право угорських королів, але подібне суперечило прагненням до централізації католицької церкви, яка відбулася у виданому в 1918 році новому Кодексі церковного права (Codex Juris Canonici). Вже на початку періоду королівський уряд ініціює дипломатичні демарші з метою врегулювання процедури призначення кандидатур на вакантні єпископські посади, яка була складовою частиною права головного патронату угорської Свято-стефанської корони. В результаті переговорів між Угорщиною та Святим Престолом було досягнуто негласне компромісне рішення, згідно з яким номінація єпископів проходила складним дипломатичним шляхом через узгодження інтересів угорського королівського уряду, єпископату та Ватикану.

Сприятлива політика угорських правлячих кіл щодо більшості віросповідань країни і католицького зокрема та набагато гірше становище католицької конфесії в державах, сусідніх з Угорщиною, обумовили підтримку Святим Престолом намагань, спрямованих на ревізію Трианонського мирного договору.

Прийняття вирішення основних спільних питань при високому рівні двосторонньої лояльності, як внутрішньополітичної – в державно-церковних відносинах, так і у зовнішньополітичних – міждержавних стосунках привели до того, що в міжвоєнний час між Угорським королівством та Ватиканом не було укладено конкордату [24, с.59-60]. Слід додати, невпевненість обох сторін в отриманні вигідних для себе результатів від можливого початку переговорів стосовно конкордату також відіграла роль в тому, що протягом всього періоду жодна з них не проявила навіть ініціативи, щодо укладення угоди офіційного міжнародно-правового характеру, хоча мали місце і певні питання, розв'язання яких бажалося ними.

В основному церква в Угорщині в 20–30-х роках ХХ століття зберегла своє виняткове економічне і публічно-правове становище, яким

вона користувалась в попередній період, і органічно вплелася до нової угорської держави [26, с.216-219]. У державно-церковних відносинах спостерігається певний дуалізм феодальних традицій та адекватних методів регулювання міжконфесійних відносин, що історично склалися, в межах системи прийнятих і визнаних віросповідань. Світська влада для своєї популяризації застосовувала усталені прийоми, використовуючи традиційну релігійність населення, що в невеликій мірі сприяло доволі твердій внутрішньополітичній стабільності в країні і режиму адмірала М. Горті зокрема.

Автор не має наміру апологетизувати державно-церковні відносини в Угорщині міжвоєнного часу, однак подібна активна політика угорської держави відносно віросповідань країни засвідчує, що світська влада не повинна самоусуватися від участі у вирішенні питань пов'язаних з церквою або підтримувати одну конфесію на шкоду іншій.

Після відновлення дипломатичних стосунків з Ватиканом угорський уряд розгорнув активну зовнішньополітичну діяльність, приділяючи значну увагу церковно-релігійним справам.

Одним з найважливіших напрямків діяльності угорської дипломатії при Апостольському Престолі було врегулювання права заміщення церковних бенефіціїв відповідно до права головного патронату, яке було доказом того, що в період правління М. Горті серед прийнятих за законом церков саме католицька була найсильніше пов'язана з державою. Ця юридична норма містила в собі всі права корони відносно католицької церкви: створення, заміну та жалування всіх церковних бенефіціїв, вибір, призначення та інвеституру їх власників. Правом папи було лише подальше затвердження церковників та їх освячення [19].

Після прийняття конституції, з 1867 року, король здійснював свої повноваження та право головного патронату через правлячий уряд, конкретно через міністерство релігії й освіти [20, с.159].

Під час правління М. Горті в Угорщині збереглася монархія і формально право головного патронату. 1-а стаття закону про впорядкування повноважень регента за 1920 рік зберегла для М. Горті більшість прав короля, але право головного патронату ні [28, ч.II, с.5].

Після проведення у 1921 році детронізації Габсбургів це право стало ще більш сумнівним. Ватикан у даний період теоретично взагалі не визнавав його, як таке що вступало у протиріччя з новим церковним кодексом, ухваленим у 1918 році, але фактично приймав до відома існування права головного патронату. Під час правління М. Горті заповнення церковних бенефіціїв відбувався шляхом узгодження інтересів уряду, епис-

копату і Ватикану. Інвеституру здійснювало міністерство релігії й освіти [18, с.5].

На засіданні Ради міністрів 10 лютого 1922 року міністр у справах релігії й освіти Йожеф Ваш заявив, що з приводу врегулювання питання про заміщення єпископських кафедр, звільнених в період припинення королівської влади, уряду потрібно розпочати переговори із Святим Престолом. При цьому королівський уряд, виступаючи за не порушність належних короні прав головного патронату і враховуючи позицію Ватикану, через дипломатичні канали представив Ватикану про те, щоб на час припинення королівської влади на території угорського королівства стосовно кандидатур на призначення єпископів між Римським Курією та урядом Угорщини велась переговори.

Прем'єр-міністр Іштван Бетлен підтримував цю пропозицію і визначив, що до тих пір Угорщина мала більше прав при єпископських призначеннях ніж будь-яка інша держава. Існував наступний порядок: призначення на заміщення єпископської кафедри здійснювалося угорською короною із подальшою санкцією з боку Апостольського Престолу. Тому, як вказав Бетлен, під час переговорів треба пам'ятати, щоб уряд не приймав такої домовленості, яка давала б менше прав угорській стороні ніж їх на той час мала будь-яка інша країна. Голова уряду також підкреслив необхідність збереження колишніх прерогатив корони по відношенню до церкви у випадку реставрації королівської влади. Міністр відмітив неможливість визнання за Святим Престолом права на розпорядження угорським церковним майном. Рада міністрів схвалила пропозицію міністра релігії й освіти і уповноважила його розпочати переговори з тим, щоб забезпечити задоволення максимально можливого об'єму прав для угорської сторони [1].

Розпочалася жвава дипломатична діяльність. Її яскравим прикладом, що дозволяє з'ясувати причини і мотивацію подібних намагань уряду Угорщини, є таємний лист посла у Ватикані Барца до міністра закордонних справ за 8 квітня 1930 року, в якому описується зустріч дипломата з монсеньйором Ротта, нещодавно призначеним до Будапешта нунцієм. Під час бесіди Барца пояснив нунцію: «...значна частина угорської землі у нас знаходиться у руках церкви і всі угорські єпископи, які володіють цією нерухомістю, знаходячись у високому державно-правовому статусі, є значними суб'єктами суспільного життя. Тому не можна розглядати угорських єпископів, як багатьох інших зарубіжних єпископів, матеріальний добробут, багатство і висока моральна позиція яких не походить, як у нас [в Угорщині – авт.], з державного ґрунту і прихильності уряду» і підкреслив, що угорське єпископство є багатовіковими творіннями королів Угорщини [2].

Коли на 1939 рік стали вакантними кафедри Секешфегерварського, Кошицького, Веспремського і Рожнявського єпископств, в результаті тривалих і важких переговорів між урядом Угорщини і Святим Престолом, сформувався певний порядок заміщення єпископських бенефіціїв.

В листі за 6 липня 1939 року до посольського радника Гхіці тогочасний угорський посол у Ватикані барон Апор вказує на існуючу практику надання угорським урядом, а саме міністром закордонних справ, пропозицій Ватикану по заміненню діоцезів: міністр закордонних справ Чакі усно повідомляв нунцію кандидатів уряду, а потім записував прізвища на аркуш і передавав йому. Дипломат застерігає відходити від цієї практики, яка виправдала себе, тому, що уряд не має формального права презентації кандидатур на посаду єпископа [3].

Отже, як ми бачимо, питання номінації єпископів вирішувалось дипломатичним шляхом. За узгодженням з прем'єр-міністром, примасом і міністром у справах релігії й освіти висувались кандидатури прелатів, які міністр закордонних справ представляв папському нунцію в Будапешті, а він, у свою чергу, – Святому Престолу. При всьому цьому представлення кандидатів Ватикану угорською стороною відбувалося неофіційно. Все ж таки Апостольський Престол прийняв пропозиції уряду Угорщини. Цей порядок номінації, як тимчасовий, існуючий на час відсутності короля, фактично задовольняв обидві сторони. Це питання протягом періоду так і не вирішили законодавчим шляхом, а з'явилися лише тимчасові рішення. Фактично міністр у справах релігії й освіти, а через нього і уряд, здійснювали певні повноваження, які визначали право головного патронату.

На зовнішню політику Угорщини, а відтак і на вирішення церковно-релігійних проблем мала вплив так звана Версальська система договорів. Між Угорщиною і новими державними утвореннями були проведені переважно штучні кордони, які не враховували ні етнічний склад населення територій, ні налагоджені на протязі століть економічні і історико-культурні зв'язки. Подібні кордони не сприяли забезпеченню спокою і взаєморозуміння між народами у цій частині Європи, а скоріше на довгі роки посіяли зерна розбрату між ними [10, с.173].

Виходячи з цього і діяла угорська дипломатія при Святому Престолі. При бесіді з новопризначеним статс-секретарем кардиналом Магліоне угорський посол барон Апор повідомляє, що з його попередником вони обговорювали питання стосовно угорських католиків не враховуючи кордонів. Кардинал одразу ж прийняв цей принцип за основу. Це відповідало інтересам Ватикану, тому що політика країн Малої Антанти відносно церкви далеко не була такою сприятливою як в Угорщині.

Наприклад, в Чехословаччині серед перших кроків уряду і президента новоствореної країни Т. Масарика була спроба відокремити церкву від держави. Уподоблюючись ліберальному руху в Європі, лозунгом якого був «Геть від Риму!», уряд робив ставку на ортодоксальну чеську ідеологію – гусизм. І, як наслідок, вже в 1921 році з католицької церкви на території республіки вийшло 1,4 млн. віруючих [12, с.16].

Про гостре невдоволення конгрегації з надзвичайних справ законотворчою політикою в Чехословаччині свідчить лист Й.Шомчишча від 20 березня 1922 року до міністра закордонних справ Міклоша Банфі. Дипломат вказує: «...те, що думає відносно цього канцелярія статс-секретарства точніше за все характеризує зроблене переді мною висловлення монсеньйора Боргондіні, в якому він назвав чехословацький уряд «урядом мерзотників» [4].

В Угорщині навіть і не подумували про такі радикальні заходи відносно церкви. Під час зустрічі Ротта з Барцою в квітні 1930 року в Римі монсеньйор вказує, що нунції в державах Малої Антанти скаржаться, як важко їм вести переговори, особливо з чехословацьким і югославським урядами, і що вони майже не відчують в цих країнах прихильності. В свою чергу, Барца ознайомив нунція із становищем угорських меншин в суміжних з Угорщиною країнах і підкреслив, що вони у своїй більшості є католицькими, а угорські культурні установи на відторгнених землях в дуже багатьох випадках – католицькі церковні установи [5].

В березні 1930 року в розмові з тим же Барцою угорські намагання ревізії Тріанонського мирного договору підтримав кардинал Е.Пачеллі, майбутній папа Пій XII: «віру угорської нації і її уряду в краще майбутнє і боротьбу, направлену на здійснення цього майбутнього легальними засобами, потрібно зрозуміти всім...» Кардинал також відзначив, що питання мирної ревізії мирних договорів дуже складне і для переможців (хоча насправді таких немає), тому що ці договори створили велику кількість очікуючих вирішення проблем і, якщо розпочати перегляд хоча б однієї з них, то потрібним стане вирішення всіх інших, тому зрозуміло, що проти будь-якої ревізії будуть протестувати держави, які перебувають на протилежній стороні [6].

В цілому Ватикан був зацікавлений у втіленні в життя намагань угорської політики ревізії кордонів. Це підтверджує таємний лист Ватиканського посла барона Апора за 7 червня 1939 року міністру закордонних справ Іштвану Чакі, в якому мова іде про монсеньйора Кессаріні – голови східної конгрегації Ватикану. Дипломат повідомляє, що Святий Престол і особисто сам Кессаріні з великою симпатією спостерігає за угорською експансією [в Закарпатті – авт.] і з задоволенням сприйме, якщо в майбутньому до русин-

ської землі, яка щойно була повернена до складу Угорщини, приєднується і Пряшівське єпископство. Також вказується, що Ватикан не готує якихось нових заходів щодо Угорщини і завжди буде враховувати побажання угорського уряду [7].

Несприятливе становище католицької церкви у країнах малої Антанти, політика, яку проводили їх уряди щодо церкви, викликали незадоволення Апостольського Престолу. Про це свідчить і досвід Святого Престолу з приводу укладання із згаданими країнами конкордатів, котрий, як правило, на практиці означав обмеження прав Ватикану, як це показали з особливою виразністю угоди з Румунією та Югославією. Угода з Румунією виконувалась Апостольським Престолом і не дотримувалась іншою стороною. А конкордат з Югославією, повністю схвалений Святим Престолом, не був навіть ратифікований скупщиною, таким чином він залишився «мертвою буквою».

В цей же час у незрівнянно вигіднішому політичному, правовому, матеріальному становищі знаходилася церква в Угорщині. Відтак, коли завдяки міжнародній політичній обстановці стало можливим територіальне розширення Угорщини за рахунок своїх сусідів і повернення при цьому колишніх церковних земель, це цілком задовольняло Ватикан. Святий Престол волів бачити як можна більше приходів саме в складі цієї країни.

Про те, яке значення надавалось правлячими та церковними колами Угорщини поверненню в березні 1939 року території Закарпаття до складу Угорського королівства свідчить і наступний ретельно замовчуваний радянською історіографією факт, повідомлення про який ми знаходимо в місцевих періодичних виданнях 1940 року [15, с.50-56].

Зокрема, незадовго після падіння Карпатської України 14 травня 1939 року на території краю відбувся хресний хід і представлення найбільшої церковної реліквії Угорського королівства – Десниці першого угорського короля св. Стефана, якого вважають засновником угорської державності.

Реліквію у супроводі голови угорської католицької церкви кардинала-примаса Юстиніана Шереді, папського нунція в м. Будапешт Анджелло Ротта, римо-католицького апостольсько-

го адміністратора в м. Ужгород Франца Свободи, греко-католицького єпископа Олександра Стойки під час урочистих літургій представили в головних центрах краю, містах Ужгород, Мукачеве та Берегово.

Ця, маловідома серед наших сучасників подія має дійсно унікальний характер в історії нашого краю, що давало підстави у повідомленнях того часу характеризувати її, як «історичний, колосально-релігійний і одночасно національно-культурний момент» [15, с.53].

На нашу думку, факт проведення такого роду акції підтверджує наведені вище висновки, зроблені на аналізі дипломатичних документів, про співставність інтересів світських правлячих кіл і католицького кліру Угорщини, а також Апостольського престолу в питанні щодо державної політики підкарпатської Русі напередодні Другої світової війни.

Підсумовуючи слід також зауважити, що така трохстороння єдність позицій в зазначеному питанні обумовлюється насамперед тією загальноприхильною до церков політикою угорських урядів, що мала місце в післятріанонвський період. В результаті її реалізації в системі державно-церковних відносин Угорщини були створені більш сприятливі для історичних релігійних конфесій умови, ніж то мало місце в інших суміжних з Угорщиною країнах – колишніх членах Малої Антанти, а у стосунках між світським державним керівництвом Угорщини і Ватиканом вдалось встановити доволі гармонійну форму взаємовідносин.

Отже, на події, пов'язані із таким періодом вітчизняної історії, як доля Карпатської України, мала свій певний вплив і церковна політика угорських урядів міжвоєнного періоду, що, на наше переконання, вказує на доцільність подальшого її вивчення вітчизняними істориками. Адже, важливого науково-теоретичного й пізнавально-практичного значення набуває сьогодні з'ясування та повне й об'єктивне висвітлення місця та ролі України і т.зв. українського питання у всесвітньо історичному процесі, насамперед в історії Європи, у зовнішньополітичних доктринах та політиці зарубіжних держав і міжнародних відносин в цілому на різних, особливо переломних етапах історії [9, с.185].

1. Magyar Országos levéltár (MOL) - MT jkvek, 67 csomag, - 57 - 59 l.
2. MOL.- Fond K-63, Küm.- csomó 450 - tétel 54, 147 (a,b) l.
3. MOL - Fond K-63, Küm - tétel 54 – 133-135 l.
4. MOL - Fond K - 63, Küm - csomó 296 - tétel 34 - 337 l.
5. MOL - Fond K - 63, Küm - csomó 450 - tétel 54 - 147(b) l.
6. MOL - Fond K - 63, Küm - csomó 450 - tétel 54/7-157-158 l.
7. MOL - Fond K - 63, Küm - tétel 54. – 129 l.
8. Александров М.В. Структура землевладения в Венгрии 20 – 30-х годов XX в. // Вестник Московского университета. Сер.8:История.–1978. – № 4.

9. Віднянський С., Вегеш М. Україна в Європі: основні етапи та проблеми історії українсько-угорських взаємин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2006. – Вип. 16. – С.185-197.
10. Желицкий Б.Й. Регент Венгрии Миклош Хорти // Новая и новейшая история. – 1996. – №2-3.
11. История Венгрии. – М., 1972. – Т. III.
12. Палінчак М.М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20 – середині 30-х років ХХ ст. – Ужгород, 1996.
13. Пушкаш А.И. Социальная дифференциация крестьянства и политические партии в Венгрии (20-е годы ХХв.) // Социальная структура и политические движения в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Межвоенный период. – М., 1986.
14. Сопо А. Правовий статус релігійних конфесій в Угорщині в 20-30-ті роки ХХ століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2006. – Вип. 16. – С. 147-158.
15. Десница св. Стефана – наш народний скарб // Миссійний календарь. – Рочник № VI. – Унгвар, 1940.
16. 1920. évi törvények. Magyar törvénytár. – Budapest, 1921.
17. Balogh M. – Gergely J. Egyház az újkori Magyarországon 1790-1992. – Budapest, 1993.
18. Csizmadia Andor. Az állam és egyház viszonyainak egyes kérdései a Horthy-rendszerben. A főkegyuri jog kérdéséhez // Előadás a Magyar Jogászszevetség Állam és Jegtörténeti szakosztályán. – Budapest, 1959.
19. Csizmadia Andor. Feudális jogi maradványok a Horthy-korszakban. A kegyuri jog történetéhez. – Budapest, 1961.
20. Galantai Jozsef. Egyház és politika. - 1890-1918. - Budapest, 1960.
21. Gergelyff Géza. A földkérdés Magyarországon. - Szolnok, 1938.
22. Klebelsberg Kunó. Politikai hivatás. - Budapest, 1935.
23. Klebelsberg Kuno. Küzdelmek könyve. – Budapest, é.n.
24. Kontor János. A háború utáni konkordátumok. - Budapest, 1938.
25. Kornis Gyula. Magyarország közoktatásügye a világháború óta. – Budapest, 1939.
26. Magyar Zoltán. Magyar Közigazgatás. – Budapest, 1942. 216-219 l.
27. Nagy László. Az egyházi adózás és párbér jelen állása Magyarországon. – Kecskemét 1939.
28. Takács György. A magyar egyházi adójog alapelvei. – Budapest, 1931.
29. A vallás- és közoktatásügyi igazgatás hatályos jogszabályainak gyűjteménye. Vallásügyi igazgatás. – II rész.– Budapest, 1943-1944. – I-V köt.

РЕЗЮМЕ

ЦЕРКОВНАЯ ПОЛИТИКА В ВЕНГРИИ В ПОСЛЕТРИАНОНСКИЙ ПЕРИОД

Сопо А.Ю. (Ужгород)

В статье определены основные направления церковной политики Венгрии в период между двумя мировыми войнами. Освещены основные аспекты государственно-церковных отношений: правового регулирования статуса церкви, материальной поддержки конфессий, роли церкви в системе образования, опыт решения церковных вопросов на межгосударственном уровне. Проанализирована роль церковной политики Венгрии в процессе ревизии Трианонского соглашения 1920 года, в частности при падении Карпатской Украины в 1939 году.

Ключевые слова: государство, церковь, государственно-церковные отношения, конкордат, конфессии, монархия, Венгрия.

SUMMARY

THE CHURCH POLICY IN HUNGARY IN THE PERIOD AFTER THE TRIANON AGREEMENT

A. Sopo (Uzhhorod)

In our article we determine the main tendencies of the church policy in Hungary between two World Wars. We find out the main aspects of relationships between the church and the state: the law regulation of the church status, the financial support of religions, the role of the church in the educational system, the experience in solving problems of the church on the intergovernmental level. We also analyzed the role of Hungarian church policy in the process of the Trianon agreement (1920) revision, especially during the downfall of Carpathian Ukraine.

Key words: state, church, church-state relations, concordat, confessions, monarchy, Hungary.